

Лаврик Д. О.

ORCID: 0009-0005-3370-8237

студент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Єремєєв П. В.

ORCID: 0000-0003-0300-2645

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії Східної Європи історичного факультету,

доцент кафедри українознавства філософського факультету

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

ЄВРЕЇ ОСТЗЕЙСЬКИХ ГУБЕРНІЙ У СТАТИСТИЧНИХ МАТЕРІАЛАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ XIX СТ.

Ключові слова: євреї, Російська імперія, Остзейські губернії, статистика, XIX століття.

Актуальність праці обумовлена зростанням інтересу до проблеми статистичного обліку євреїв у Російській імперії та появою новаторських підходів до її дослідження.

Мета дослідження – встановити особливості відображення єврейського населення Остзейських губерній у статистичних матеріалах Російської імперії XIX ст. Ця тема досі залишається майже невисвітленою в історіографії.

Ми спиралися на сформульовані Р. Козеллеком підходи “історії понять” [11, с. 10–13], загальнонаукові (індукції та дедукції, аналізу та синтезу, порівняння, аналогії) та спеціально-історичні (історико-типологічний, історико-генетичний, порівняльно-історичний, статистичний та історико-демографічний) методи.

Під час роботи було проаналізовано демографічні характеристики єврейського населення Остзейських губерній протягом 1834–1897 рр., відображені в працях “Етнографічний атлас Європейської Росії”, “Військово-статистичний огляд Російської імперії”, “Статистичні таблиці Російської імперії”, а також у матеріалах Першого загального перепису населення 1897 р.

У досліджуваних статистичних матеріалах, де основою категоризації населення було віросповідання, слова “євреї” та “юдеї”

використовувалися як синонімічні, що загалом відповідає принципам самоідентифікації в єврейських спільнотах зазначеного періоду [12, с. 265–266]. У питанні ж категоризації караїмів у досліджуваних джерелах можна спостерігати брак єдності.

Динаміка зміни чисельності та статево-вікові характеристики юдейського населення досліджуваних губерній протягом зазначеного періоду відрізнялися, як порівняти з показниками щодо загального населення губерній.

Динаміка чисельності євреїв Остзейських губерній показує цікаві результати. Зокрема, за період 1848–1858 рр. у Курляндській та Лівляндській губерніях простежується стабільний приріст єврейського населення, який відповідає загальним темпам зростання кількості населення. Тому, хоча в абсолютному вираженні кількість євреїв збільшилася, їхня частка майже не змінилася (в Курляндській: у 1848 р. – 4,19 %, у 1858 р. – 4,52 %; у Лівляндській: у 1848 р. – 0,1 %, у 1858 р. – 0,11 %).

У період 1858–1897 рр. євреї цих регіонів демонструють разючий приріст як абсолютної, так і відносної чисельності: у Курляндії – майже у 2 рази (їхня частка в загальному населенні збільшилася до 7,57 %), у Лівляндії – у 28 разів (частка збільшилася до 2,28 % населення). Ці показники значно перевищували темпи зростання чисельності інших народів цих губерній. Можливо, це було обумовлено механічним рухом населення, а також перебуванням євреїв у цих губерніях у статусі тимчасових, а не постійних жителів. В Естляндській губернії протягом усього розглядуваного періоду частка євреїв у загальному населенні не пододала рубіж навіть у 0,4 %. Така відмінність у цьому показнику між Естляндською та Лівляндською й Курляндською губерніями була спричинена юридичними факторами: з 1835 р. проживання юдеїв в останніх двох регіонах на певних умовах було дозволене [4, с. 359–360], тоді як в Естляндській – ні.

Говорячи про статевий розподіл остзейських євреїв на основі досліджених статистичних матеріалів, варто зазначити, що в Курляндській та Лівляндській губерніях протягом усього досліджуваного періоду спостерігалися незначні відхилення в бік переважання жінок та чоловіків відповідно. В Естляндській губернії статева структура нечисленного єврейського населення деформована в бік значного переважання представників чоловічої статі. Це пов'язано зі зміною способів фіксації населення в Російській імперії, що відбулася в другій половині XIX ст. [13, с. 101], внаслідок чого до матеріалів статистичного обліку потрапили ті євреї Естляндської губернії, що перебували в регіоні на тимчасовій основі. Хоча офіційно юдеям було заборонено селитися в Естляндській губернії, положення про євреїв 1835 р. дозволяло євреям нетривале перебування поза межами смуги осілості на підставі встановлених причин

(ділові візити, пов'язані з отриманням спадку, захистом майнових прав у суді, владнанням торгових справ окремого характеру та ін.) [4, с. 361]. Явне переважання чоловіків-євреїв може обумовлюватися саме тим, що їм, очевидно, частіше за жінок доводилося стикатися з вирішенням різних справ поза місцем постійного проживання.

Окремої згадки заслуговує питання рідної мови остзейських євреїв у статистиці. Розглядати його ми можемо лише на основі даних перепису 1897 р., адже тільки в ньому міститься відповідна інформація. Завдяки їй можемо простежити, що в Курляндській губернії з-поміж 51070 іудеїв лише 37586 зазначили рідною мовою “єврейську” [6, т. 19, с. 84–85], у Лівляндській – 23645 із 29683 іудеїв [6, т. 21, с. 84–85], в Естляндській – 1242 з 1403 іудеїв [6, т. 49, с. 46–47]. Однак такі показники аж ніяк не можна визнати результатом успіхів російської влади в асиміляції єврейського населення. Якщо проаналізувати відповідні таблиці, то побачимо, що серед тих іудеїв, які не обирають “єврейську” як рідну мову, найпопулярнішим варіантом є німецька. Наприклад, у Курляндській губернії німецьку вказали рідною мовою 12691 євреїв, латиську – 450 євреїв, російську – 319 євреїв. У Лівляндії ця перевага менша, але все ж зберігається: німецьку назвали рідною 4589 євреїв, тоді як російську – лише 1331 особа. В Естляндській губернії німецька та російська були обрані як рідна мова 122 та 34 євреями відповідно.

Література:

1. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 7, ч. 1 : Курляндская губерния. СПб., 1848.
2. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 7, ч. 2 : Ливляндская губерния. СПб., 1853.
3. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 7, ч. 3 : Эстляндская губерния. СПб., 1852.
4. Леванда В. О. Полный хронологический сборник законов и положений, касающихся евреев, от Уложения Царя Алексея Михайловича до настоящего времени, от 1649–1873 г. СПб., 1874. 1184 с.
5. Мыш М. И. Руководство к русским законам о евреях. СПб., 1914.
6. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Т. 19, 21, 49. СПб., 1905. 233 с., 229 с., 125 с.
7. Статистические таблицы Российской империи. СПб. : Центр. стат. комитет Мин-ва внутр. дел, 1858–1863. Вып. 2. Наличное население империи за 1858 год. 1863. X, 330 с.: табл., 1 л.
8. Этнографический атлас Европейской России, составленный Петром Кеппеном. СПб., 1848 г.
9. David W. Darrow. Census as a Technology of Empire, *Ab Imperio*, no. 4 (2002).

10. Kharchenko A. The Jewish Community and Russian Authorities. New Europe College Yearbook. 2021. P. 43–69.

11. Гнатюк Я. С. Аналіз історико-філософського дискурсу засобами історії філософських понять. Гілея : науковий вісник. 2019. Вип. 144 (5). С. 10–13.

12. История еврейского народа в России. От разделов Польши до падения Российской империи. Т. 2. М., 2017.

13. Кабузан В. М. О достоверности учёта населения России (1858–1917 гг.). Источниковедение отечественной истории, 1981 / АН СССР, Ин-т истории СССР. М., 1982. С. 100–117.

14. Клиер Дж. Д. Россия собирает своих евреев: Истоки еврейского вопроса в России, 1772–1825 гг. М., 2000.

15. Петровский-Штерн Й. Евреи в русской армии: 1827–1914. М., 2003.

УДК 296.67:94(477)+930.25

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-76>

Малахова К. В.

ORCID: 0000-0001-8873-3943

кандидат філософських наук

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

“ДЕ ПОДІЛИСЯ РЕЧІ РУЖИНСЬКОГО РАБИНА?”: ХАСИДСЬКИЙ ДВІР У РУЖИНІ У СВІТЛІ СПРАВИ ПРО КОНФІСКАЦІЮ МАЙНА ІСРАЕЛЯ З РУЖИНА

Ключові слова: хасидизм, Ізраель з Ружина, Ізраель Фрідман, Ружин, хасидський двір, канцелярія київського генерал-губернатора, фонд 442 ЦДІАК.

Доповідь присвячено справі “Про заборону в’їзду в Росію і конфіскацію майна втеклого за кордон рабина містечка Ружина, Сквирського повіту, Фрідмана (1848–1853)”, що зберігається в поліцейській частині фонду канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора ЦДІАК.

Засновник хасидської династії Ружин видатний хасидський лідер Ізраель Фрідман з Ружина (1797–1850) влаштував свій перший хасидський двір у містечку Ружині Житомирської області (тоді Сквирського повіту),